

Іван і Феба

«Іван і Феба» — роман Оксани Луцишиної, дія якого розгортається в останні роки радянської влади й у перші роки української Незалежності.

Після навчання у Львові та участі у Революції на граніті Іван повертається в рідний Ужгород, де одружується з поеткою Марією, що називає себе Фебою.

Львів та Київ — міста з бурхливим політичним життям, Ужгород натомість вирізняється дещо гротескною атмосферою патріархального сімейного укладу та раннього капіталізму по-українськи. Тут легко обійтися без спецефектів із горору чи трилера: сама реальність повсякденного життя підказує ходи, які за напругою можуть посперечатися з творіннями Кінга або Кустуріци.

ОКСАНА
ЛУЦИШИНА

ІВАН І ФЕБА

видавництво
СТАРОГО ЛЕВА

Уклінно дякую:

Усім борцям і борчиням за Україну, названим і неназваним, живим і мертвим;

Маркіянові Іващишину, Ігореві Коцюрубі, Роксоляні Шимчук, Тарасові Прохаську, Андріану Кліщу, Олегові Кузану, Марії Маєрчик — учасникам Революції на граніті, розмови з якими сформували цей задум;

Соломії Павличко, з чієї книжки все почалося;

Маріанні Кіяновській, Оксані Забужко, Жанні Слоньовській, Мар'яні Савці, котрі стояли біля витоків ідеї, а також надихали і підтримували мене в найважчі години, і насправді тут блякнуть будь-які слова подяки;

Соломії Чубай, Світлані Одинець, Богдані Матіяш, Діані Гарді та Набілові Хану — за неоціненну допомогу малу і велику;

Ігореві Маркову, Дмитрові Ленделу, Василеві Шандру, Олександрові Гаврошу — за розмови і щедро надану інформацію;

Факультету Східноєвропейських і Євразійських Студій Техаського університету в місті Остін та особисто Мері Ньюбергер — за незмінну підтримку;

Балтійському Центру письменників і перекладачів на острові Готланд, а також бібліотеці Готландського кампусу Університету Упсали, де і була написана значна частина цього твору;

Моїм батькам Ользі й Петрові Кішкам, без чиєї доброти і любові нічого б не вийшло;

Марену Маре, Антоніо Вівальді, Томазо Антоніо Віталі, Йогану Себастьяну Баху, і особливо — Жану-Батисту Люллі і Мішелю-Рішару Делаланду, за чию музику я весь цей час трималася, мов за рятівну нитку в мороці.

Він — видовжена свічка, він — смерека...

Петро Мідянка

Може, має дама панцир —

Хай його міцніше стисне.

Леся Українка

*Муши тільки вважати, щоб не скисло вино —
Ще на нас прийде час розливати його.*

Кузьма Скрябін

Частина перша

СТУМА

Якби батько тоді не поранив йому на руці сухожилля, то, може, в той понеділок Іван би таки втік із дому. Стояв і слухав Маргіту й Мирона Васильовича — і нічого не розумів, наче вони говорили незнайомою йому мовою. «Зробимо бефстроганоф, — казала Маргіта, повертаючи до Івана усміхнене обличчя, — і на голубці трохи дамо, так, синочку? На голубці до свинини, та Ондія най стане коло сокачок, бо як ся син аптекаря женив, то покрали парадну шонку, шо на словаках купили». — «А капуста?» — питав Мирон Васильович. «Та вже маєме, Ілдія привезла! — усміхалася Маргіта і до нього — як завжди, напахченого, красивого, чисто виголеного, вбраного в білосніжну сорочку. — Н-но, свате, та зайдіть до нас! Та вже півгодини туй стоїте! Та до хати! Та хоч ся мало погостите!»

Мирон Васильович уранці привіз теля. Воно було свіжозабите, загорнуте у шмат товстого промислового поліетилену. Лежало на острівцеві цементу, звідусіль оточеному буянням червневої зелені, і над ним млосно вилися молоді оси. Літо ще тільки почалося, а земля вже дихала жаром, мов обуджена піч. У повітрі, свіжому в цей ранковий час, повільно визрівала сліпуча полуденна гарячінь. Деревя в саду вже повідцвітали, і погасли головешки півоній, але прокинулися

троянди, які Маргіта плекала з особливою любов'ю. Ще майже ніщо не плодоносило, і тільки на кущах малини де-не-де проступали червоні ягоди. «Я прийшов, вони кажуть — вибирай, я вибрав, потім уже бачу — тільки голова на палі стирчить», — переказував свої враження від поїздки в село Мирон Васильович.

Поки Мирон Васильович розмовляв з Маргітою, Іван і батько перенесли м'ясо до підвалу, аби порізати його на порційні шматки. У підвалі було прохолодно, а лампочка під низькою стелею світила тьмяно. На дерев'яних полицях стояли великі бутлі з вином, яке пахло навіть і крізь товсте скло. Узялися до свіжини, але не встигли гаразд і потрудитися над нею, як батьків ніж ковзнув по слизькому рожево-білому телячому суглобу та, замість угрузнути в м'ясо й зупинитися, продовжив рух. Ніж поранив Івана: слизнув по голій руці, гостро вколовши десь біля ліктьової ямки. Іван від несподіванки скрикнув і вхопився за руку; ранка була маленька, але, видно, глибока. У голові запаморочилося. Перед очима попливли різнобарвні кола, і він, притулившись спиною до стіни, повільно сповз додолу, бо ноги його не тримали. Це оси знадвору залетіли сюди, та, видно, одна з них, найміцніша, комаха з залізним жалом, замість мертвого тіла вкусила живе.

Потім Іван лежав просто на цементі, вже у дворі, під лугошем^[1], а Маргіта бігала в хату за чистою сорочкою. Сам не пам'ятав, як вийшов з підвалу, — чи хтось його виніс? Рука боліла так, що хотілося кричати, й Іван закусив губу: ще не вистачало здійснити галас через якусь маленьку ранку!.. Адже навіть крові майже немає — та чому ж воно так болить, чому так страшно болить? Обережно підвівся, батько притримував йому спину, прийшла Маргіта з сорочкою, злила Іванові на руки — точніше, на здорову руку — води. Перевдягнутися не

вийшло: біль не дозволив. Хіба мав би знепритомніти ще раз, і його перебрали б, як ляльку. Мирон Васильович сказав, що завезе Івана з батьком до лікаря, і тут же забіг до хати, передзвонив кудись і про щось домовився.

Поліклініка на горі, розпечений паралелепіпед зі скла, бетону та заліза, мирно спала на сонці. Чомусь не було видно хворих, ніби все місто раптом одужало від подиху літа і, замість лежати по лікарнях, розкошувало на берегах річки або в недалеких горах, що виднілися на обрії. Між шибамі вікон, які, за звичаєм новобудов такого штибу, не відчинялися, дзижчали мухи, а за дерев'яними шинквасами обмахувалися саморобними паперовими віялами змуджені медсестри з реєстратури. Стояла така тиша, що чути було, як вряди-годи на другому поверсі хтось відчиняв або зачиняв двері, та ще інструменти десь несподівано брязкали об залізні мисочки, пронизуючи звуком сонне повітря, як цвях пронизує живе тіло.

Старий хірург довго оглядав болючу Іванову руку, колов її голочками, доки батько сопів на стільчику, важко віддихуючись після того, як піднявся сходами пішки. «Туй болить?» — натиснув хірург, аж Іван засичав. Ув очах йому знов потемніло. «Шо, — вів своєї хірург, — син ся не хоче женити?» Батько коротко засміявся. «Не хоче ся ти подпись у загсі ставити? — звернувся лікар тепер уже до Івана. — Обкрутила тя дівка, нє?» Іван нічого не сказав. Боліло так, що він на якийсь час ніби опинився по той бік буття. «Но нич, — нарешті резюмував хірург, якому, вочевидь, було тут нудно самому й хотілося побалакати. Але цей пацієнт уже мав іти. Лікар зітхнув, зафіксував руку, виписав рецепт на знеболювальне, поплескав Івана по плечі зі здорового боку й запевнив: — Нич там такого ни є. Сухожилля не

перерізаное, лем маленько задітоє. До суботи зможеш уже мало руков рухати».

Повернувшись додому, Іван ліг у ліжку, обличчям до стіни, і притулився до неї чолом. Доскакався. Було майже смішно: так рвався втікати, аж гроші якісь наладував собі, так мучився — таж із власного весілля!.. Так тяжко думав — куди, до кого... А тепер уже не треба більше ні про що думати, бо ясно, що ні до кого. Хто його де на світі чекає з порізаним сухожиллям? Та він і в електричці не висидить, не те щоб попхатися з такою рукою, наприклад, у нічний солотвинський на третю полицю!.. Але найголовніше — те, що тепер він не зможе захистити себе. А раз так, то втеча його втрачає сенс... Тільки й залишилося, що покластися на течію. Злитися з власним життям.

...Здригнувся: згадав, як ходили з Фебою до сповіді минулого тижня, за звичаєм — перед вінчанням. Мирон Васильович підвіз їх у центр, а до собору пішли вгору самі — вузькою вуличкою, мощеною округлим камінням. Тією самою, якою Іван ходив минулої осені за Мирonom Васильовичем, слухати вечорами хористів. А зараз був ранок, і зі стін старих будинків сліпими очима дивилися на них барельєфи, на які лягали навскіс сонячні промені. Сонце в цю вуличку не поміщалося, і по тих її відрізках, котрі залишалися в тіні, визрівала таємниця і загусало повітря, настояне на старому камінні, наче прозора, але підступна вода. З-за рогу вийшла дівчина й рушила їм назустріч. Вони дивилися на неї, не вірячи своїм очам, бо вбрана вона була точнісінько так, як Феба: довга спідниця, біла блузка і босоніжки на коркових платформах, за тодішньою модою. Ішла, повітряна, і спідниця вилася довкруг її литок, як і Фебина. Двійниця. Місто висилало йому назустріч наречених. Начеб і не було в тому дива, бо вбиралися всі з одного базару, але зробилося моторошно.

Сповідь тривала недовго. Отець сповідав його майже машинально, буденно, не дивуючись відповідям, і не просив подробиць. Хоч Іван волів би розмови. Хотів, щоби хтось йому розтлумачив, як малій дитині, що є гріхом, а що ні. Але розмови не сталося. Напевно, так само коротко отець сповідав і Фебу, поки вона стояла навколішки, спиною до Івана, тож Іван бачив лише білі, але вже брудні підшви її коркових босоніжок. Коли вийшли з собору, сонце підбилося високо і припікало, а ще мусили пошукати для Феби білі черевички. Так сталося, що вони з Катериною Іванівною купили все, а черевичків не знайшли, і Феба тривожилася, що в цілому місті їх немає.

Білі черевички для Феби знайшлись у книжковому. Тоді можна було купити найнесподіваніші речі в колись звично впорядкованих місцях: на пошті торгували молоком у пластикових пляшках, якісь церковні календарі випродували у хлібному, межі дерев'яних полиць, які пахли печивом. У книжковому під столом у продавчині стояли цілими стосами взуттєві коробки. Напевно, хтось із родини цієї (чи, може, іншої) продавчині їздив на базари в Польщу або в Туреччину. Або в Румунію, бо туди теж вчащали. Феба приміряла черевички, роззувшись посеред магазину, де нікого не було — крім них і продавчині. З полиць ряхтіли кольорами розмальовки. Інших книжок тут лишилося мало, хіба якась езотерика та ще рештки радянської літератури, яку й так уже десятиліття ніхто не купував.

Навпроти шістнадцятиповерхівки, найвищої будівлі в місті, стояла будка з гамбургерами, тоді ще екзотикою. Гриміли авта, вулиця тут була шумна, через сто метрів починався транспортний міст. Вирішили сісти за столики просто на тротуарі — паризька мода, яка добре приживалася у старому місті, на правому березі, де центр складався з кількох давніх вуличок. Тут, на лівому березі, серед новіших забудов,

столики на асфальті виглядали дивно. Але так захотіла Феба. Поклала коробку з черевичками собі на коліна. Іван задивився на Фебу — і не помітив, як до них підійшов чоловік, а спам'ятався, коли незнайомець уже стояв просто перед ними. Щось сказав до Івана захриплим голосом, але ще до того, як Іван розібрав слова, у ніздрі вдарив запах: *той самий*.

Запах солдатських чобіт і принижень. Запах в'язниць, в'язнів і тюремників.

...Бухнула в голові перша навісна думка, і перед очима розлилася гаряча червінь: хто його прислав? Звідки він тут узявся? Чому вийшов на них саме зараз? Чи стежив за ними від книжкового, чи ще від самого собору? Ішов назирці, ховаючись по чужих під'їздах, коли наближався на занадто малу відстань, себто коли вони могли його побачити? Скільки їх тут іще? Що вони збираються робити?.. Чи це і є заміна божевільному «Сашкові», який нипав за ним по Львову? Сховався, називається, — та він же, Іван, знав, що рано чи пізно його можуть знайти! Ось тобі й весілля!

Іван приклав руку до чола, намагаючись заспокоїтися. Тихо, цей чоловік занадто зле виглядає, як на підісланого козачка. Обличчя він мав бліде, аж землисте, така блідість не виникає за тиждень чи навіть місяць без свіжого повітря, на таку блідість потрібні роки. Руки і шия незнайомця були в татуюваннях, одяг — запраний, заношений так, що вже не можна було визначити його первісний колір. А ще незнайомець був худий, аж ніяк не подібний на провінційних спортсменів-«хіміків» у вічних спортивних костюмах, у чорних шкірянках.

Тим часом Феба дивилася на цього чоловіка з жахом, а він винувато усміхався до неї лагідним щербатим оскалом. Не був ще старим, ні, щонайбільше міг мати десь сорок років. Отже, зуби йому

повибивали. «Мужик, — шепеляво повторив прибулий, звертаючись до Івана, — будь другом, поставь мене стопарик». Іван, якому трохи відлягло від серця, в пориві вдячності — не так до цього зека, як до самого життя, що вже вкотре милувало його, — зробив знак хлопцеві в будці, і той підійшов до них. Іван замовив для незнайомця децу, сам же відразу і заплатив за неї. Нехай буде. Нехай усім буде добре. А проте, випивши омріяну децу навстоячки, чоловік, не церемонячись, хоч його ніхто не запрошував, підсунув собі стілець і підсів за їхній столик. Рухався він спритно та на диво швидко.

«Хорошо, — констатував зек, міняючись на очах. Де й узялася впевненість у словах, у рухах! — Ти не сердись, мужик, меня только что выпустили, а посадили еще при Союзе. Я растерялся как-то. Я закурю?» — на відповідь він не чекав. Вийняв з кишені запальничку, сигарети, запалив, затягнувся. Смоктав сигарету з насолодою. Дивно, що мав свою, а не випрошував, і, між іншим, звідки в цього щойно випущеного зека такі парадні цигаретли?..

Сумнів знову закрався до Іванового серця. Запах цього чоловіка рвав йому нутроці — такий сильний, що навіть добрий сигаретний дим не міг його перебити. Зек весь час не зводив з Івана тяжких, колючих очей, тож відразу спостеріг цей Іванів погляд, і зіниці його раптом звузилися, зблиснувши, як рідкий вогонь. Дим вився навколо його обличчя. Зек затягнувся і повів далі, вже іншим тоном, солодкаво-мрійливим і геть недоречним: «Я вижу, мужик, у тебя жена хорошая. Или это невеста? Все равно хорошая... А моя вот меня не дождалась, представляешь? Я приезжаю, у меня нет ничего, а она меня даже не порог не пустила...»

Іван розгнівався. Ще стерпів би його сигарети й нахабство, якби сидів тут сам, але ж Феба... Ким би цей чоловік не був, балачки про

жінок не віщували нічого доброго. Іван встав, зробив крок до Феби, забрав коробку з її колін. Узяв Фебу за руку, і вони пішли. Цього прибулий явно не чекав. «Подожди! — закричав він у спину Іванові. — Вот ты мне объясни: что за незалежность теперь такая? Как жить — не знаю!» Іван чекав, що зек кинеться за ними, але, видно, швидкості й спритності рухів того вистачало рівно на те, аби здобути собі місце за чужим столиком.

...А тепер — рука. Ще один знак, на додачу до перших двох. Був оточений знаками — ну добре, то що там іще? Стеля йому впаде на голову?.. Іконостас у церкві завалиться під час їхнього вінчання?.. Що він має втямити з цих до нього послань? «І якщо права рука твоя спокушає тебе...» Всохла рука, немов ріка з болісним кровотоком, знерухомлена й узята в лещата бинтів... І десь на берегах цієї виболеної ріки чатують на нього дивні видива, обличчя, набагато страшніші за маски, немов оголюється самісіньке дно життя, з якого підіймаються вимащені чорним намулом болотяні чудовиська...

Думки йому плуталися, час від часу Іван западав у сон. Уночі кілька разів прокидався від спраги і тоді пробирався на кухню, повз батькову прохідну кімнату, намагаючись нікого, а надто батька, не розбудити, однак все одно будив, і батько крєктав крізь перерваний сон та перевертався на інший бік, натягуючи простирadlo на голову. Іван пив воду просто з-під крана, хоч Маргіта завше просила його не робити цього, бо на їхньому правому березі вода з водоканалу, а це значить, що гнила і з купою бактерій, не те що на лівому, з чистих артезіанських колодязів, але йому було байдуже, він підставляв рота під кран — і пив, пив, здавалося, пив півночі, тільки щоби приходити сюди ще раз і ще, але, як у старому кошмарі, спрага не відступала, раз

у раз гнала його сюди, а він знов і знов силувався від неї втекти... Здригався, намагаючись прокинутися, і не міг зрозуміти, чи спав...

До середи йому стало краще. Увечері в четвер вони з Фебою навіть вийшли прогулятися, а потім сиділи на кухні в Маргіти й пили чай зі старих високих горняток, де-не-де надщерблених, але затишних. Маргіта присіла з ними й собі, сочилася усмішками, говорила до них медовим голосом. Це були останні спокійні години.

Уранці в п'ятницю почався гармидер. Скрізь було повно люду. Іван весь час наражався то на якихось майстрів у вимащених робах, то на жінок зі своєї або Фебиної родини, які переносили кудись подушки, постіль чи посуд. Обидва поверхи, навіть недобудований другий, вирували. Катерина Іванівна, Фебина мати, прибирала у спальні на другому поверсі, майстри там же закінчували класти плитку на ще не робочій кухні. Плитку та майстрів замовив Мирон Васильович, і він же платив, але Маргіта все одно бралася за голову. Сама вона облаштувала б ремонт набагато дешевше, хай і повільніше, але задля доброї ціни можна і почекати, кум Дюсі зробив би, що треба, і багато б не взяв. Під цей грюкіт і Маргітине бідкання Фебу посадили на кухні за стіл, налили повну миску теплої води з милом — мусила перемити скло. Феба сиділа за столом, опутивши голову, і довге хвилясте волосся ховало її тонкі плечі. Склянки та келихи жалібно порипували під її пальцями, поки вона намацувала то золотисті обідки, то тендітні кришталеві ніжки.

Металася туди-сюди невгамовна Маргіта, а з нею і її сестри, Іванові тітки Ілдія та Ондія. Мили поверхні, шкребли підлоги, пекли шютемені^[2], гори перевертали руками, як три гігантки, прародительки світу, народжені для надлюдських завдань. Усе знали та все могли й уміли — стооокі, сторуки. Стелили йому з Фебою постіль, полірували

щойно викладену плитку в кухні на другому поверсі, зрізали в саду троянди і робили з них букети, аби прикрасити вітальню та спальні, розливали у пляшки терпке домашнє вино. Прийшли і на кухню, але з якимись рушниками в руках, із ножицями, різали сувору тканину, щось кроїли. Попросили Фебу потримати один кінець. Ілдія кривила вугласте, зморшкувате лице у гримаси усмішок, щось говорила до Маргіти, ще не такої старої та зморшкуватої, але теж уже діткнутої часом. З-за плити — бо треба було починати пекти й варити, не все ж залишати цим крадійкам-сокачкам — озивалася до них Ондія, найстарша. Вона була худіша, ніж сестри, але рот мала подібний, вигукувала щось по-угорськи, перекрикуючи шипіння смальцю та грюкіт над головою. Ондія вчора приїхала з Угорщини, де жила вже багато років, — возила сестрам журнали з інтер'єрами, копчені курячі стегенця, добру шонку, аджику^[3], ерош пішту^[4], вегету, джинси. А тепер стояла посеред кухні й потрясала в повітрі ложкою, якою щось на плиті поміщувала, і трусила сухими кістями. На підлогу падали обрізки ниток. Треба було закінчувати з рушниками, аби не понабиралися кухонних запахів.

Час від часу виринала звідкись Маргіта, клала руки синові на плечі, примовляла до нього — або, може, сама до себе: «Уже ми, старі, вклали багато, най тепер молодь собі ламає голову з цією будовою». — «Но та правда, ще і третій поверх вам тут вибудуємо», — крізь зуби казав Іван. «Айно», — лукаво підморгувала Маргіта, і від тієї лукавості робилася аж молодшою на виду, бо була ще гарна: чорноока, чорноволоса; це за три наступні роки вона посивіє — і волосся, і навіть брови. Посувала щось на столі, казала: «Ше туй нам небоскріб поставиме! Най сусіди в суд подають, же у них від нашої

тіні сонця на городі нема!» — і далі підморгувала, такі в неї були жарти, такий настрій.

У знаменну суботу повставали о п'ятій — і господарі, і гості, яких немало оселилося в Маргітиній хаті. Уранці ж приїхали львівські — всі, кого наважився запросити Іван, усі, крім Міська, бо Місько вже був у Канаді. Не можна було думати про Міська, адже за самим цим іменем починався Львів, починалося те останнє літо, про яке заборонив собі думати, бо за тим літом, ніби за зачиненими воротами, зачаївся геть інший світ, інше його, Іванове, існування, інший вимір речей.

І Роза. Про Розу він теж заборонив собі згадувати. Не питав нікого про неї, не просив переказувати вітання. Не писав, не дзвонив, хоч і знав куди. Намагався не думати про неї, навіть ще коли обмірковував план утечі: вона більше не була його. Як би мав стати в неї на порозі? Що сказав би її чоловікові?.. Не знав навіть, за кого вийшла. Та ні, чоловікові він знайшов би, мабуть, що сказати, — за умови, що той, звісно, відразу ж не дав би Іванові в пику, і мав би цілковиту рацію. Але що він, Іван, сказав би самій Розі?..

Видихнув, ніби витискаючи з себе спогади разом з повітрям. Завів гостей до хати і передав Маргіті з Ондією, які радо заходилися їх частувати: варили міцнющу каву по-угорськи, наливали її, дуже гарячу, в білий святковий фаянс, довезений зі Словаччини, смажили з домашніх яєць яєчню.

Прийшли Стьопа і Христина — швагер і сестра. Нарешті всі все подопивали, порозсідалися по машинах і поїхали в новий район забрати Фебу. Івана затисли між львівськими — Микитою та Андрієм Громою. Запаркувалися біля облізлої дев'ятиповерхівки, хоч мікрорайон і досі називався «новим». Будинки тут стояли безладно,

ледве не вікна до вікон, а в наскрізних проходах дув вітер, женучи розбитими хідниками хвилі пилу. Коли подзвонили до Феби у двері, з квартири вийшов статечний, ошатно вбраний Мирон Васильович і спитав, чого їм треба. Починався ритуал.

Тамуючи сміх, хлопці виставили вперед Сергія Ковача — «Серого», Іванового дружбу — і сказали, що то є наречений, а приїхав він по Фебу. Із сусідніх квартир визирали цікаві. Мирон Васильович перекидався з хлопцями репліками, здається, навіть торгувався, аж нарешті вийшла вторгована «наречена» — широкоплечий, подібний на гангстера Микита у фаті, з намальованими губами. Він якимось дивом опинивсь у квартирі, хоч приїхав із ними. «Коханий!» — фальцетом заверещав Микита і захопив Ковача в обійми. Ковач вдавав, ніби хоче взяти Микиту на руки, але натомість то якраз Микита схопив тонконогого Ковача, підняв над підлогою і закрутив у повітрі. Ковач тільки попискував, а Микита і далі повторював манірним голоском вовка з казки, який намагається прикинутися матінкою-козою: «Коханий! Коханий!»

Нараз Мирон Васильович змахнув рукою, як вправний концертмейстер, і сцена розпалася. Із кухні вийшов староста, Фебин далекий родич, і загримів басом, вітаючи прибулих. Напевно, добре йому вдається розважати публіку — з таким власне голосом, із таким височенним зростом, з такими широкими, як лопати, руками, а він ще й ними весь час розмахував. Зайшли і розмістилися у вітальні, де Іван провів стільки вечорів з Фебою і Мироном. Микита пішов і вмився, Катерина Іванівна винесла гостям заздалегідь наготованих бутербродів і пляшку горілки. Аж тоді нарешті покликали Фебу. Вона вийшла зі своєї кімнати, де її прибирали дівчата і дружки. Темні великі Фебині очі, здавалося, були ще вологими від плачу. Іван обійняв її, відчув під

руками мережива її сукні, коронку фати, ще трохи якихось цупких тканин, і тільки волосся її ніжило його руки шовком.

...Після церемонії в ЗАГСі їх підійшли вітати. Іван здивувався, помітивши в юрбі Юру Попадинця і Крейцара. Юру він запрошував, але Юра мав з'явитися аж надвечір, на гостині, Крейцара ж Іван запросити не наважився, навіть унікав його весь цей час, передаючи вітання через Юру, який тепер дедалі частіше бував тверезим і забігав побачитися з Іваном до банку. Та Крейцар прийшов. Був дуже бідно вдягнений, хоч і мав добру працю: робив муляром у нових багатіїв на будовах, відтак заробляв чи не краще, ніж Іван. Але все віддавав матері та сестрі, не лишав собі навіть на парадну сорочку. Стояв зі своєю вічною усмішкою, яку можна було б перекласти як «вибачте, що я тут стою і займаю місце». Тримав у руках букет квітів — не салонних, а звичайних і ніжних, щойно десь зірваних, можливо, у Крейцара ж таки на городі: кілька троянд різного кольору, дзвоники, трохи червоної рути. Троянди пахтіли на цілу залу. Іванові защеміло в серці. Він підійшов і по черзі обійняв друзяк. Любив їх зараз, були йому наймилішими з-між гостей.

Коли увійшли до церкви, всі притихли. Ніхто не розмовляв, не сміявся, тільки вряди-годи чути було чиєсь засоромлене, приглушене кахикання, та ще якийсь малюк іноді скрикував, а мати чи то бабуся шепотіли до нього, заспокоюючи.

Якийсь час чекали. Іван і Феба стояли перед священиком, а за ними так само урочисто стояли дружба і дружка.

«Вінчається раб Божий Іван із рабою Божою Марією», — впало на Івана, і він зігнувся під вагою їхніх справжніх імен. Ось він, вічний Іван, бере в жони цю жінку, вічну Марію. Несподівано підкрався до нього сміх, бо згадалися всі на світі дурнуваті анекдоти, на кшталт:

моя жінка — янгол, — пощастило тобі, а моя ще живе; ось тобі, Іване, рахунок, маєш: утікав так далеко, що аж добіг до цієї церкви, де тебе зараз без тебе одружать. Сміх рвав йому губи. Стояв посеред храму, оточений людьми, родиною, але всі були йому зараз чужі. Згадав нараз Яремине — оте «тримай периметр». Так, вони тримали той периметр тоді на площі... Але зараз він був сам-один. У юрбі розчинилися Микита, Андрій Грома, а може, і він, Іван. Чувся викинутим на берег. Від усього відлученим.

І тут вступив хор.

Почали сопрано, спершу тихо, а тоді розлого, пронизливо, ніби віщували щось, та через кілька тактів стишувалися, робилися беззахисними; за ними повільно заходили голоси чоловічі — басы й баритони, суцільна вібрація, довге чекання, затишшя перед грозою. А сопрано не вгавали, відгукувалися протяжним — і, як зараз здавалося Іванові, розпачливим — «А-а-амінь!» на кожне речення священика, аж поки їх не заглушували чоловічі голоси. Мовляв, не треба кричати, нічого не станеться. Іванові стало зимно, ніби в лице йому повіяло снігом. За спиною й обабіч теж був холод, тягло, ніби взимку, і звідкись із цього холоду раптом виринула тепла рука Феби й узяла його за руку, і він вдячно її стиснув. Може, все буде добре. Бо чому не мало би бути? Не треба слухати цих голосів, не треба озиратися на церкву, повну людей, — йому ж бо дана всього-на-всього одна оця жінка, і поки вони разом, усе буде добре.

Священик легко натиснув Фебі на плечі, вона опустила на коліна. Вони клячали обоє, проте цього разу Іван мав залишитися стояти. І незчувся, як наступив їй на пишну сукню, тож коли Фебі треба було підводитися, вона мусила шарпнутися, висмикуючи поділ з-під його ступні. Іванові кров бухнула до обличчя: почувся

засоромленим. Щойно вона подавала йому руку, підбадьорювала його, така ж самотня, як і він, у цьому обряді, в цьому місті, в цьому Божому домі, а зараз він став їй ногою на сукню, наче символізуючи стародавню деспотію, а все тому, що й у самому обряді навіки закладене це рабство: «яко Сара», мала дружина коритися чоловікові. Він про це не знав, не зробив собі труду навіть запитатися, що входить до обряду. Сказали йому — повинчайся, і він погодився. Тепер його ця думка пекла, він намагався заглушити її, боявся йти за нею далі, до самого кінця, як за ниткою, що мала би стати рятівною, та єдине, від чого вона могла його врятувати, — це від права на боягузтво. «Роза!» — спалахнуло в ньому ім'я, наче і справді розпукнулася в п'яті гаряча троянда болю.

Не чув, як просили їх із Фебою надягнути одне одному персні, робив, що було треба, повторював якісь слова. Не пам'ятав, як виходили з церкви, як били дзвони. У ресторані пахло прив'ялими квітами. Спершу виголошувалися тости, гості зичили молодятam кохання, дітей, достатку, а при цьому, як водиться, всі причащалися вином та паленкою. На столах було тісно від страв. Раз по раз хтось вигукував: «Гірко, гірко, гіркая вода! Най ся поцілує пара молода!» — цей заклик підхоплювали, і тоді Іван та Феба підводилися та цілувалися привселюдно. Потім почався хаотичний рух. Гості перебиралися ближче до тих, із ким хотіли поговорити чи випити чарку, і стало вільніше, тепер можна було посидіти з хлопцями або вийти покурити на вулицю.

Прибули музиканти. Горілка вдарила Іванові в голову, але він волів думати, що не сп'янів, йому тільки здавалося, що нараз відновилася давня легкість рухів. Біля музик стояв хтось із львівських, здається, Андрій, хлопці торкалися інструментів, на ходу щось підкручуючи

і налаштовуючи, пробували ноту за нотою, як пробує господиня ще не готову страву, сміялися. Андрій вийшов на середину танцмайданчика, підняв руки вгору, наче даючи сигнал, і музиканти заграли щось рок-н-рольне. Танцювати кинулися всі — і старі, і малі, і так було аж до наступних забав, традиційних для весілля... Іван навіть забув на якийсь час про руку, що хоч уже й не боліла так страшно, як в перші дні, однак цілком не вигоїлася. Може, і справді все буде гаразд? Може, не було йому тут ніяких знаків?

...Додому прийшли вже по четвертій, коли почало світати.

Маргіта і її сестри сиділи у вітальні. Говорили по-угорськи, Іван не знав мови досконало, а вслухатися не став, і тільки вихоплював окремі слова: «*Hát... természetesen...!*^[5]» Залишив Фебу у ванній, яка не зачинялася на жодні заціпки, — Маргіта збиралася далі робити ремонт, тому вважала, що наразі не треба нічого лагодити, а крім Маргіти в домі ніхто нічого не вирішував, — пішов на кухню, відкрив вікно і закурив. Із заціпеніння його вивів голосний і розпачливий зойк; покинувши сигарету, Іван вибіг з кухні.

На порозі ванної стовбичили всі три сестри — Маргіта і Ондія, а Ілдія трохи за ними. Іван розштовхав їх і пробився туди, звідки долинув зойк, і ще один, і ще, побачив Фебу, зовсім голу, під тонкими цівками душу, вона намагалася прикрити тіло долонями. Заслони перед ванною в цьому домі зроду не водилося. «Що таке?» — крикнув він, а Феба раптом розплакалася. Нічого не розуміючи, Іван озирнувся — і побачив, що його мати й обидві тітки ані не думали відходити, навпаки, визирали хто з-за дверей, а хто вже і з-за Іванового плеча. «*Has*^[6]», — упівголоса сказала Ондія Маргіті, й цього разу Іван навіть по-угорському все зрозумів.

«Мамо. Гостям пора йти спати», — ставши між ними та Фебою, промовив твердо, як старший, але Маргіта тільки схитнулася у відповідь. Була, як і її сестри, трохи напідпитку. Іван зачинив двері перед її носом. Повернувся до Феби. «Вони просто прийшли і стали мене розглядати», — поскаржилася та. «Чорт із ними. Вони п'яні», — почекав, доки Феба виміється і вдягнеться.

«Іди нагору», — сказав їй, знімаючи з себе вже висохлу, але добряче просякнуту потом сорочку; робив це обережно, аби не потривожити все ще хвору руку. Феба вийшла, він увімкнув воду, став під душ. Але ззовні йому почулися голоси. Він обережно, не вимикаючи води, виступив на килимок і підійшов до дверей. Прислухався.

«Ти 'го відбий у друзів, — говорила Ілдія. — Ти 'го відбий, як моя Оніка відбила всіх від Йовжія. Та такий став ґазда, що аж! І не п'є, і не ходить на всякі рибалки, і вдома коло хати робить. Ти сама хати тримайся, та і буде ся тебе чоловік тримати. А то що ото ходити блудом?» «Будівництво мусите закінчити, — докинула Маргіта. — Мусите ся мало підключати, бо ми з батьком уже не бируємо все самі. Айно, треба Івана від друзів відбити. Най туй нам не сидить у хаті всякий Юра Попадинець, бо тото алкоголік».

Щось іще говорили, але Іван уже не слухав. Міг би зараз вийти, як був, голий, розігнати жіноцтво та визволити Фебу. Натомість опустився худим тілом в облуплену стару ванну, повну чорних плям, вимкнув душ і відкрутив кран повністю. Аби посидіти в теплій воді.

Обхопив голову здоровою рукою. Не міг уже ні в що втручатися. Не міг встати. Не міг відчинити двері. Відчув, як же страшно він втомився за цей тиждень.

Як страшно втомився.

...Того літа Місько витягнув Івана з передмістя, з задушливих вулиць, якими Іван блукав, немов лабіринтом. На кожному повороті йому ввижались шпиги — або просто ті, хто ходить за ним назирці, тому що ніякими шпигами вони вже ніде не значилися. Найточніше було би сказати, що вони є тими, хто ніколи не називає своїх справжніх імен. Упав Радянський Союз, але вони, ці люди, не впали. Вони самі ж і сказали йому про це, як завжди, глузуючи: «Не думай, наче ми тебе не дістанемо».

А перед своїми було соромно. Свої могли нічого і не второпати, бо хіба мало тоді крутилося людей коло молодіжних, та й не тільки молодіжних, організацій? Ці роки були як «година відкритих дверей», усі мов обудилися від довгої сплячки. Після знаменного літа 1991-го, коли режим нарешті упав, коли сотні й тисячі стояли на площах, видихаючи, наче з одних на всіх легень, «гань-ба-Ка-Пе-У!», і далі, вистражданим стогоном, «Не-за-леж-ність!», коли у Верховній Раді нарешті зачитували документ, що якраз і проголошував цю Незалежність, коли депутати, а серед них колишні політв'язні, співали: «Ой, у лузі червона калина...» — усе змінилося, і після цього країну залихоманило.

Ярема Гоцишин, правда, ще коли був сказав хлопцям, аби не сміли підозрювати всіх і кожного у провокаторстві. Заборонив їм займатися улюбленою грою радянського студентства — «вчисляти», хто у групі «стукач», бо це безнадійна та шкідлива справа, яка підриває довіру. А довіра, казав він, — це найцінніше, що в нас є. Ні, навіть не так. Довіра — це все, що в нас є.

Він мав рацію. Не кожен, хто не приходив на друге засідання, був шпигом. Ярема міг і не запам'ятати тих двох, котрих представив йому Іван, — «Сашка Петренка» та його друга; мовляв, патріоти і гарні хлопці. Прийшли з Іваном навіть не до офісу, а так, на вечірку в одну з гуртяг. Дівчата тоді ще поралися на кухні, викладали їжу на тарелі, висипали зі слоївків густо заправлений майонезом салат олів'є. Ярема стояв у дверях, що вели на кухню, перемовлявся з кимось, коли надійшов Іван. Іван привітався і кивнув на тих двох своїх «протеже», відчуваючи, як від них тягне могильним холодом, що сковує йому спину. Ярема також кивнув, усі поручкалися, а далі їх закрутило, і більше Іван не бачив, щоби Сашко Петренко (чи, точніше, «Сашко Петренко») розмовляв з Яремою чи кимось іще з верхівки. І на вечірці того дня Іван «Сашка Петренка» більше не бачив. Навіть на балкон виходив перевірити, чи там ці двоє, чи не там, чи, може, курять під гуртягою, але їх не було. Хтось би подумав, що просто напилися і пішли собі, а хотіли «халявної» студентської їжі. Ярема міг і не довідатися, хто вони. Швидше за все, справді цього не знав, бо до Івана ставився, здається, так само; хлопці щось та переказали б Іванові, якби було інакше. Хіба що разом змовилися мовчати й оточили його мовчанням, як муром, аби він собі думав, ніби все, як і було, а й справді — не виказувати ж тому, кого підозрюєш у зраді, що ти його підозрюєш.

Але ж Іван був не абихто, і не перший день вони всі його знали. Був свій, робив з ними акції, сидів у міліцейському відділку. Голодував на одnodенній акції на підтримку студентів Китаю, тих, із площі Тяньаньмень, яких потім масово заарештовували, якщо взагалі не чавили танками... Їздив на День Злуки УНР і ЗУНР у січні 1990 року, коли стояв «живий ланцюг» від Франківська до Києва. То було

святкування об'єднаної України, до 1919 року роздертої іншими державами. Які були обличчя в людей того дня! Ніколи він цього не забуде! Ця раптом відроджена міміка, ці сльози, що текли по щоках у дорослих чоловіків!.. Трималися за руки, стояли по-справжньому живим ланцюгом, стояли у Львові та в Івано-Франківську, стояли крізь холодний вітер і мжичку зі сірого снігу, стояли чоловіки і жінки, вбрані в невиразний одяг, який тільки й шили в Союзі. Сміялися і плакали.

...Десь тоді їм і стало зрозуміло, як саме треба боротися далі. Власне, стояти — стояти, взявшись за руки, — цього має бути досить. Бути громадою. Зібралися після пар в один із весняних днів у порожній аудиторії, пропахлій теплим крейдяним пилом. Ярема нетерпляче вислухав Бодю-«Афганця» — Богдана Мельника, який на тоді вже був рік як повернувся з Афгану і тепер пропонував партизанку. Його підтримували ще кілька хлопців. «Яка партизанка? — повільно сказав Ярема. — Не може бути у великому місті ніякої партизанки. Ти що, криївку хочеш вирити посеред Києва?» «Можемо по підвалах ховатися, — не здавався Бодя, тривожноокий, з різкими рухами. У його чорному волоссі вже позначилася сивина. — І якщо ти боїшся, що в нас не буде зброї...» — Бодя зненацька замовк. Ярема встав і підійшов до вікна. Сонячні промені, переломлюючись крізь товсті шиби, падали на стовпчик порошинок, які, сяючи, танцювали в повітрі.

«Не можна зброї», — озвався Ярема так само повільно, без натяку на нетерплячку в голосі; він завжди так говорив, коротко й зовсім просто, і тоді заговорили всі зразу, перебиваючи один одного, намагаючись сказати якнайбільше: що ні, зброя тут ні до чого, на Тяньаньмені теж не було зброї. «Ну і де він тепер, той твій Тяньаньмень, як усіх посадили, а кого не посадили, тих убили або на

органи, ти що, теж хочеш на органи?» — «А Ганді? Ганді теж посадили, да? І нічого в нього не вийшло, да? Та ціла Індія взяла участь у протесті, люди просто сиділи й мовчали, і що? І англійці не встояли!» — «Англійці не встояли, бо їм нафіг не потрібна стала та Індія! Так би вони звідти й ушились, якби був зиск!» Ще згадали про Яна Палаха, тоді — про Василя Макуха. Самоспалення обговорювали вже кілька місяців, думка про це лякала, але, дивним чином, водночас надихала, бо, здавалося, вистачить кількох випадків, навіть одного, — і все зміниться, і той один мученик відкупить ціною свого життя цілий народ, і...

Ярему підтримав Андрій Грома. Іван на той час добре знав Андрія — не раз ходили Львовом удвох, і Андрій розповідав Іванові про вулиці та будинки, повз які проходили. Тямив про Львів, здавалося, все: фанатично любив у місті кожен камінь, кожную арку, кожен вітраж. Мав манеру дуже швидко говорити, ніби боявся, що не встигне сказати найважливішого. «Яремо! Чого чекати? — знову блиснув очима Бодя Мельник. — Ти ж розумієш... Вони послухають лише тоді, коли заговорять наші автомати. Ну добре, добре! Може, не автомати, ми не збираємося нікого вбивати. Але мусить бути... сила. Нас підтримають».

На наступне засідання Студентського Братства прийшли два рухівці, в минулому — в'язні-дисиденти: Мирослав Гнатів і Орест Остапенко. Остапенка випустили щойно в 1989-му, причому звільнили, коли він був уже такий хворий, що, здавалося, не подужає з пермського концтабору навіть дороги додому. Його нирки майже не працювали, під очима залягли важкі тіні, повіки набрякли, по цілому тілу теж пішов набряк. Чекали, що Остапенко ось-ось помре, але сталося чудо — нирки вигоїлися. Тепер він стояв рівно, сухий, сильний,

з вусами, відрощеними на волі, ніяк не вгадувалося, що недавно ще тяжко хворів, і тіней у нього під очима не було. Іван раніше не бачив Остапенка зблизька, і тепер тільки чудувався — що ж то за люди такі, ці «відсиденти», що їх ані тюрми, ні заслання не взяли?

Питали хлопців про роботу підпілля, обіцяли допомогу. Бодя натякав рухівцям про зброю, вони не казали нічого, але, як здалося Іванові, мовчазно схвалювали ідею. Бодя їм подобався, особливо Остапенкові. «Яке ще підпілля? — пирхнув Андрій Грома. — Нема в нас ніякого підпілля, є ми, звичайні громадяни, ми ніяк себе не відділяємо від народу. Ми і є народ». — «Народ? — перепитав Остапенко, блиснувши очима на Андрія. — А ми, по-твоєму, за кого гнили по гулагах і в криміналах? Не за народ? І зараз про що думаємо — про дачі та квартири, по-твоєму? І якщо я кажу — мусить бути підпілля, і ви мусите працювати з нами та під нашим керівництвом, то...»

Його перебив Ярема. Підвівся і встав навпроти Остапенка, високий, з чорною кучмою на голові: «Часи підпіль і криївок минули, і тепер усе змінилося. Те, до чого закликає Бодя, — і що ви, здається, раді чути, — це терористичні акти, а не акція. Що ми хочемо показати? Ми хочемо, щоб нас побачили. Як частину того якраз народу, за який ми стоїмо. Якщо перед тобою безборонний, якому треба подивитися в очі, то хіба це ворог? Це ти сам. Ми і будемо якраз таким дзеркалом, в яке народ зазирне — і побачить себе. І стане за те саме, що й ми».

Ярема говорив про обудження. Про силу, яка враз народжується від усвідомлення того, що ти — не сам, що поруч з тобою такі самі, як ти, підсвічені тими ж ідеями і прагненнями. І що поки ви разом, ви нездоланні. «Подумайте, — казав він далі, — скільки воєн вів Союз? І скільки веде? І як? І що — допомагає це нам якось? Якби ми,

наприклад, підірвали будинок, що би ми знищили в першу чергу? Пам'ятку архітектури? А якби там були люди? Так ми працювали б тільки на самознищення. А ми, навпаки, хочемо заявити про свою присутність. Якщо встане Київ, а за Києвом — ціла країна, ким тоді правитиме верхівка? Для влади потрібно, щоби більшість погоджувалася мовчати. Ми цю мовчу щу більшість повинні в неї відібрати».

Ярему якраз легко було уявити з автоматом у руках. Чи з мечем. Він мав поставу воїна, широкі плечі, міцні м'язи. Але він не хотів ні меча, ні автомата, він спокійно стояв перед уже розгніваним Остапенком. Ярема виріс у горах і щось перейняв від них, умів бути незворушним, як камінь, мав у собі силу тривання.

«Так, — сказав Мирослав Гнатів. Це був високий чоловік із блідо-блакитними очима. Подейкували, що він серйозно займається йогою та східними єдиноборствами. У тюремних камерах Гнатів прославився тим, що міг без усякої підготовки дискутувати на будь-яку тему, а надто якщо йшлося про юридичні деталі. Конституцію Союзу він знав мало не напам'ять. — Так, добре, хлопці, я вас зрозумів: у вас Ганді, у вас принцип ненасильства. Це похвально, що ви так перейнялися східними релігіями... Але хотів би вам дещо нагадати. Якщо ви уважно читали Бхагавадгіту, то, певно, пам'ятаєте першу розмову Крішні з Арджуною?»

Хлопці мовчали. Про Арджуну ніхто не читав, навіть Ярема.

«Не пам'ятаєте? — перепитав Гнатів. — Арджуна дивиться — і бачить: армія його ворога — це насправді армія його дядька, родина. І тоді каже Крішні, що як же я піду воювати проти своїх? Це ж мій дід он там, серед воєначальників, і мій дядько... А Крішна пояснює йому, що таким є обов'язок... І ще одне вам скажу. Принцип ненасильства

добрий тоді, коли ти володієш арміями, коли ти сильний. Можеш обирати, що робити. А коли ти упосліджений, і при цьому кричиш про ненасильство, — ти просто боягуз. Ось і ви, хлопці, зі своїми акціями, ви сядете у калюжу — та й по всьому, а могли б дійсно прислужитися справі України, якби слухали старших. Будете, як кролики перед удавом, розказувати йому про ненасильство, поки він вас ковтатиме».

В аудиторії запала неприємна тиша. Було зерно правди у словах Гнатіва. Дехто похнюпився. Бодя озирає усіх переможним поглядом. Ярема звернувся до Гнатіва (бо досі стояв перед ним): «То ви вважаєте нас боягузами?» «Ні, ну я буду вас вважати тими, ким ви себе проявите, — відрубав Гнатів, натренований у тюремних дебатах. Мислив він блискавично. — Проявите себе боягузами — будете боягузами. То як, хлопці? — звернувся він уже не до Яреми, а до всіх присутніх: — Повоюємо разом? Ви ж не боягузи? Ні? Чи боягузи? Агов, не чую відповіді!»

Він би ще, може, і по аудиторії пробігся, бо таки до того йшло, щоб зазирнути в очі кожному з присутніх й повторити своє питання, коли на його плече лягла важка рука Яреми. «А це що таке?» — глузливо спитав Гнатів. Він, який пережив табори, вертухаїв, слідчих, блатних і сук, давно вже нічого не боявся, тим паче — своїх. А цього хлопчиська і поготів. «Ви назвали нас боягузами, — сказав Ярема. — Але ми теж можемо вас якось назвати. Наприклад, демагогом. — Тоді додав ще металу в голос: — Краще вам звідси піти».

Гнатів засміявся Яремі в лице. Визволив плече з лещат його руки: «Ти що собі дозволяєш?» Але до Яреми вже поспішили Андрій Грома й Іван. Ярема показав Гнатіву на двері. Заговорили і закричали знов усі відразу. Орест Остапенко втратив самовладання і побуряковів на виду:

«Як ти смієш, хто ти такий? — верескнув він. — Проти своїх ідеш! Це через таких, як ти, ми її втратили! Народ за тобою не піде!..»

Іван тоді, правду кажучи, неабияк розгубився. Ці чоловіки — їхні гості, непереможні й непереможені, — були недосяжними у своєму стражданні. Носили з собою пам'ять, повну болю та боротьби, були загартованими й безстрашними. Але були також чесними, до щирця, доглибно, тому не приховували гіркоти, яка точила зсередини, ніби хробак яблуко. Із них рвався гнів. Бачив їх досі лише на екранах або здалеку, на мітингах у Львові чи в Києві — Остапенка, Ірину Калинець, Чорновола, Лук'яненка, Антоніва, Сверстюка. У всіх — пряма постава, горді спини. А як вони витримують?.. І чи витримують?..

...І ось тепер Іван був сам-один. Літо ніяк не закінчувалося, до Маргіти Іван повертатися не хотів. Сам не знав, як склав ту останню сесію, як захистив диплом... Цілий рік провів уже не студентом. «Сашко», його мучитель, зник, але пригрозив, що замість нього будуть інші... І коли, здається, все залишилося позаду, Івана охопив панічний страх. Боявся всього: людей, собак, старих кварталів, перестав ходити у Старе місто. Втратив відчуття часу. Знав тільки, що літо. Асфальт плавився від жару, передмістя стояли сухі. Не було чим дихати, так ніби повітря, милосердно налите вночі в чашу землі, випаровувалося з неї зранку, щойно сходило сонце. Згадував рядки про смертника міста, якому бракує води, і не міг згадати, чиї вони.

Місько Біляк, його найкращий друг, знайшов Івана: він просто прийшов на квартиру, яку той винаймав з іще двома хлопцями. Майже чужими хлопцями, бо зі своїми Іван тепер контактував мало: боявся стіни мовчання, боявся, що вона виросте, боявся спитатися, чи вона вже постала, боявся привернути їхню увагу до того факту, що живе,

затамувавши подих, що йому лячно запитувати про те, чого нема. Місько з'явився в убогій кавалерці, наче вогненний янгол. Здавалося, пронизане жаром спекотне повітря так і спалахнуло від Міськового яскраво-рудого волосся. Біляк мав широке пласке обличчя, різко окреслене підборіддя і великий чуттєвий рот. Нагадував Клауса Кінські. Дуже рудого Клауса Кінські. Страшно було подумати, як і скільки Міська мали дражнити свого часу в школі, та що він з ними за це зробив. Із Міська Біляка цілком міг би вийти Агірре, Божий Гнів. Тільки ось цей Агірре, виринувши із хвиль спеки, навпаки, прийшов Івана порятувати.

Місько перетягнув Івана до себе, в гуртягу інфізу, де за невелику щомісячну мзду комендантці гуртожитка (Місько казав — Бабі Язі) можна було поселитися, незважаючи на абсолютну непричетність до фізкультури. «Працювати будеш у мене, — владно сказав він. — Я роблю фірму». Місько ходив якимись своїми дорогами, не тими, що Ярема, не тими, що хлопці-афганці. У гуртягах інфізу, запущених, як і будь-які інші радянські гуртяги, тягнулися в безкінечність тьмяні кишки коридорів з масними, сто років не біленими і не фарбованими стінами. Конкретно в цій час до часу гримала шваброю кістлява прибиральниця, але назагал було тихо, як буває на окраїнах міст. Воду давали за графіком, у певні години, штукатурка на стінах облупилася, тьмяні вікна ніхто не мив, мабуть, понад десятиліття. По столах і по стінах шмигали таргани. За вікнами починався ліс.

Кілька днів на початку перебування там Іван просто спав на вузькому, незручному ліжку біля стіни: вперше за довгий час він був упевнений, що на нього ніхто не полює. Люд у цьому районі мешкав простий: жінки дивилися собі під ноги або на ящики з підгнилими вже овочами, нетверезі чоловіки заходили в гастроном під гуртягою хіба

що за хлібом чи якоюсь дрібною закускою, ставали в чергу до каси так, аби мати змогу бодай за щось триматися вільною рукою, і цим рятували себе від неминучого падіння.

Місько був єдиний, кому Іван по-справжньому вірив. Якби Місько покликав його до пекла, Іван пішов би, не роздумуючи. Це здавалося дивним, бо з них усіх якраз Місько найдужче сумнівався в усьому — і в меті революції, і в її засобах. Скільки Іван вислухав суперечок Міська то з Яремою, то з Андрієм!.. Але, зрештою, Місько таки поїхав з ними на Майдан, голодував, спав, як усі, на розкладачці.

Котрогось дня Місько попросив Івана піти в центр, до Яреми на роботу, роздрукувати на принтері документи. Іван тільки рота відкрив. Не встиг нічого Міськові сказати, не знав би, як йому пояснити. Звісно, він не дійшов того дня ні до якого Яреми. Дійшов лише до кінцевої трамвая номер «два». Серце билося йому десь аж у горлі. Людському серцю не можна так страшно перепрацьовуватися, бо ще зупиниться від перевтоми. Зупинка «двійки», зупинка серця — в голові йому крутилася химерна пісенька, яку сам же тільки що склав. Усе пливло Іванові перед очима, мов у тумані, — юрба, люди, насіння, яке вони лузали, спльовуючи шкаралущу просто на тротуар, вагон, у який він так і не змусив себе сісти, а тоді ще один, а тоді ще... Іван стояв і дивився, наслухав характерне дзеленчання старих трамваїв і не міг поворухнутися.

Місько ввечері запитав про документи. Іван стояв перед другом похнюплений. Стояв і нічого не чув, крім биття власного серця і шуму власної крові. Місько дивився якийсь час на товариша, тоді сів на ліжку і жестом показав Іванові: давай, мовляв, і ти теж.

Якийсь час мовчали, Місько свердлив Івана поглядом своїх зелених із жовтими цятками очей. «Ти думаєш, я не помітив, що ти

майже не виходиш з гуртяги?» — «Я виходжу». — «Куди? У цей продуктовий?»

Сиділи далі. «Та я бачив Бодю, був із ним перед тим, як він поїхав до матері... Інших таких теж бачив. Тебе бачив... Із цим треба щось робити». — «Що? — видушив зі себе Іван. — Що з цим можна... зробити?!» Що робити йому? Розповісти все Міськові? І що зробить Місько, крім того, що втратить до Івана рештки поваги? Нехай. А як би Іван мав тоді вчинити інакше? Адже вони вже навіть не збиралися бавитися ні в яке СІЗО, ні в які погрози, як у дев'яносто першому, вони просто сказали йому, що вб'ють Маргіту.

«Якщо ти хочеш, щоб я тобі поміг, розкажи мені все», — Місько чекав. Іван ковзнув поглядом по кімнаті, по ліжках, по не надто чистій підлозі, по вже темному чотирикутнику вікна, не захищеного ніякими завісами. «Знаєш що, — повільно проказав Іван, — я розкажу тобі завтра». Іван навчився цієї премудрості — просити про зайвий день, про блаженне завтра — ще тоді. Просив про «завтра» і «Сашка Петренка», і Розу, просив, не думаючи про наслідки, про власне-завтра, не брав до уваги, що всього лише відкладає катастрофу — ймовірно, на один день, він вимовляв це слово машинально, ні на що не сподіваючись, принаймні ні на що конкретне.

Місько погодився. Кивнув головою, пригладив свою руду кучму і пішов спати. А Іван цілу ту ніч не змружив очей, думаючи, що йому тепер робити. Вислизнув з кімнати, стовбичив якийсь час на загальній кухні біля відчиненого вікна і кутив. Що йому робити? Як, як же він зможе розказати все Міськові?.. Таж він навіть собі самому того не міг розказати, не те що — комусь...

...Бо хіба він, Іван, може жити у Львові?.. Уперше за довгий час визнав — бодай собі самому — що ні, не може.

...Отже, це кінець. Йому залишилося тільки втекти. Значить, і він поповнює лави тих, хто не витримав, зірвався, втік. Та насправді добре, подумалося несамохіть, що він іще може втекти, що має ще трохи сил і грошей. І волі. Що його не привезуть додому з якої-небудь божевільні, що не збиратимуть лопатами його кривавих решток під вікнами сьомого поверху, що не розпізнаватимуть тіло на залізничному насипі, викинуте на ходу з тамбура.

Він так звик був собі самому жалітися, уявляти собі якусь небачено щасливу кар'єру, яку він зробив би у Львові, якесь небачено красиве життя, повне гарних почуттів і предметів, що не помічав простих, але достеменно добрих речей. Він живий, він усе ще переважно притомний, якщо не думає про «Сашка Петренка». Він утече й житиме деінде. А де? Таж у Маргіти. Удома. На Закарпатті. У нього є батьківський дім. Його там з нетерпінням чекають.

Порівняно з іншими, він везунчик.

Докурив сигарету. Видихнув дим. Завтра скаже Міськові, що їде додому. Але коли повернувся до кімнати, під тонку ковдру, його знов охопив розпач. Важило, що про нього подумає Місько. А що подумає? Та, напевно, що Іван — боягуз. Зрадник. Що Іван не вірить у його, друга, талан і талант, у його омріяну фірму. Що не хоче допомогти. Ось якби це не Іван робив вибір — повертатися йому додому чи ні; ось якби просто самі собою певним чином склалися обставини, змушуючи його повернутися... Якби хоч Маргіта подзвонила йому в гуртягу, та ще якби Місько чув і бачив оту розмову... Раніше Маргіта дзвонила йому «на вахторку», коли жив ще в старій гуртязі, і вахтерки посилали до нього на сьомий поверх гінця, і він біг униз, поки Маргіта на другому кінці дроту чекала, і хапав слухавку, і хапав ротом повітря, задиханий. А телефонного номера ось цієї гуртяги вона ще не знає.

Зрештою, закралася йому думка, не тяжко і взнати. Він міг би просто подзвонити їй і сказати. І попросити, щоб вона подзвонила йому. Ввечері, коли Місько буде вдома.

Відігнав думку. Крутився на вузькому матраці, наче грішник на сковорідці у пеклі. Брехач і підбрехач, он воно як. Не буде він нічого такого влаштовувати. Але чому ж?.. Він просто піде на пошту — подзвонити Маргіті. Просто скаже їй номер, продиктує, як дзвонити в гуртягу, ну бо це ж логічно: мати повинна знати, як знайти, коли треба, сина. Він занедбав Маргіту останнім часом. Давно вже час подзвонити. Дати їй номер. А тоді натякнути — хай вона також йому дзвонить... Наприклад, увечері. І то найближчими днями. Маргіта буде тільки рада. Місько побачить, що Іван біжить униз, бо йому подзвонили. Вахтерки не дадуть збрехати — дзвінок із дому, самі чули. А тоді можна буде сказати Міськові, що... Що він, Іван, мусить їхати додому... Що мусить повернутися, бо... Бо що? Бо вдома хтось хворий? Ой ні, такого краще не вигадувати. Просто вдома хочуть, аби син повернувся. Щоби став на роботу, допомагав їм, можливо, навіть утримував їх. Адже вони вже не молоді, в них є сяка-така господарка, свині, кури, Маргітин город, а ще ж треба за якісь копійки і хліб купувати. Подумав про все оте нібито звичайно, знічев'я, але раптом збагнув, що це вже не просто думки, що це — план. Що він саме так і вчинить.

Наступного дня по обіді за вікном посутеніло. До вечірнього смерку було ще далеко, але насувалася гроза... Відчинив вікно, вдихнув вологу, яка насичувала повітря. Мав іти на Головпошту, дзвонити. Відтак зачинив вікно, озувся, захопив плащ, вибіг з кімнати і рушив сходами вниз. Надворі вже гриміло, всі ховалися, розбігаючись від зливи, яка мала от-от початися, та Іван сміливо кинувся їй

назустріч. Злива застала його на Личаківській, уперіщило так, що за кілька секунд Іван зробився мокрий як хлющ, незважаючи на плащ. Мешти — старі, розтоптані, але зручні й улюблені — враз перетворилися на двійко мокрих човників.

Ближче до центру людей на вулиці було значно більше. Іван мусив сховатися на кілька хвилин під дашок на Винниківському базарі, бо відчув раптову слабкість, так ніби мав зомліти. Стало холодно, Іван у мокрому плащі тремтів. Під тим же дашком грозу перецікували двоє чоловіків і три жінки; дві старші — з торбами, одна молодша — зі страшно втомленими світлими очима, негарно підведеними занадто жирним олівцем, чорнота якого понаповзала їй у дрібні зморшки. Ніхто не розмовляв, хоча стояли, з огляду на брак місця, доволі близько. Жінка з підведеними очима весь час зітхала. Іван визирав з-під дашка, де було несподівано затишно та наче аж не самотньо, на вулицю, на розмиті в калюжах вогні, і на хвилину чи дві йому стало легко на серці: це була коротка мить перепочинку, десь на краєчку сухої землі посеред усесвітнього потопу. Він тут у безпеці: ніхто не шукатиме його посеред львівських калюж.

А якщо навіть шукатиме, то не знайде.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ